

Πάθη και ανθρώπινη φύση στην πολιτική φιλοσοφία του Σπινόζα

Γιάννης Μαραμαθάς

Υπ. Δρ. Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

giannismar7@hotmail.com

Θα μπορούσαμε να αφιερώσουμε στον Σπινόζα τον τίτλο «ο φιλόσοφος των παθών». Και πράγματι, ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει και αναλύει τα πάθη και την ανθρώπινη φύση είναι, όχι μόνο καινοτόμος, αλλά και συνάμα κομβικός για όλο το θεωρητικό οικοδόμημά του.

Το τελευταίο έργο της ωριμότητάς του, η *Πολιτική Πραγματεία*, μια προσπάθεια επιστημονικής προσέγγισης των θεμελίων του κράτους, ξεκινά με έναν αρκετά περίεργο τρόπο. Ο Σπινόζα θεωρεί ότι οφείλει να μας εισάγει σε ένα πρόβλημα που μασιτίζει την πολιτική φιλοσοφία. Ξεκινά, λοιπόν, μιλώντας για τα πάθη: «Οι φιλόσοφοι αντιλαμβάνονται τα πάθη που μας βασανίζουν ως διαστροφές, στις οποίες οι άνθρωποι ενδίδουν από δικό τους φταιξιμο· [...] Πιστεύουν ότι έτσι επιτελούν έργο θεάρεστο και αγγίζουν την υπέρτατη σοφία, εφόσον έμαθαν να εξυμνούν με χίλιους τρόπους μιαν ανθρώπινη φύση που δεν υπάρχει πουθενά [...] Γι' αυτό και, ως επί το πλείστον, αντί για ηθική έγγραψαν σάτιρα και δεν συνέλαβαν μια πολιτική που να μπορεί να εφαρμοστεί στην πράξη».¹

Στο απόσπασμα βρίσκουμε δύο σημαντικές παραμέτρους. Πρώτο: ύψιστος στόχος, για τον συγγραφέα, είναι μια πολιτική που να αξιώνει δυνατότητες εφαρμογής. Δεύτερο και πιο σημαντικό: ο βαθμός εφαρμοσιμότητας μιας πολιτικής θεωρίας εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει και αντιλαμβάνεται τα πάθη, για τα οποία διαβάζουμε ότι (είτε το θέλουμε είτε όχι) «μας βασανίζουν». Επομένως, μια πολιτική θεωρία που καταπιάνεται με τον κομβικό ρόλο που διαδραματίζουν τα πάθη στη συγκρότηση της ανθρώπινης ύπαρξης έχει περισσότερες πιθανότητες να πετύχει.

Με αυτόν τον τρόπο ο Σπινόζα κατασκευάζει ένα δίπολο πολιτικής σκέψης² στο οποίο μας καλεί να πάρουμε θέση. Από τη μία μεριά έχουμε μια «ουτοπική» προσέγγιση, η οποία ασχολείται με την ιδανική συγκρότηση της πολιτείας χρησιμοποιώντας την ιδέες του Αγαθού και της έλλογης ανθρώπινης φύσης. Από την άλλη, εμφανίζεται μια «ρεαλιστική» προσέγγιση, με το μέρος της οποίας τάσσεται ανοιχτά ο Σπινόζα. Η παράδοση αυτή, της οποίας εξέχουσα μορφή είναι ο Μακιαβέλι, στηρίζεται στην ιδέα ότι η αποτελεσματικότητα και η αξία των πολιτικών θεσμών δεν μπορεί να έχει καμία σχέση με την αρετή ή την έμφυτη καλοσύνη των ανθρώπων. Με τα λόγια του Σπινόζα: «Συνεπώς, αν η σωτηρία ενός κράτους εξαρτάται από την καλή πίστη οποιουδήποτε [...] το κράτος αυτό δεν θα είναι καθόλου σταθερό».³

Αναδεικνύοντας πλευρές της σπινόζικης πολιτικής σκέψης, προκύπτουν σημαντικά ερωτήματα τα οποία μας απασχολούν ακόμη και σήμερα. Ποιος είναι ο πρωταρχικός στόχος της πολιτείας; Τι ρόλο παίζουν τα πάθη στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας; Πρέπει να προσανατολιζόμαστε προς μια «ουτοπική» ή μια «ρεαλιστική» προσέγγιση της πολιτικής; Ο Σπινόζα, τοποθετώντας τα πάθη στο κέντρο των αναλύσεών του, μας δίνει τη δυνατότητα να στοχαστούμε την πολιτική υπό ένα διαφορετικό, μη τυπικό πρίσμα.

¹ Σπινόζα, *Πολιτική Πραγματεία*, μτφ: Άρης Στυλιανού, εισαγωγή: Γεράσιμος Βώκος, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1996, σ. 93.

² Βλ. Ετιέν Μπαλιμπάρ, *Ο Σπινόζα και η Πολιτική*, μτφ: Άρης Στυλιανού, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1996, σ. 83.

³ Σπινόζα, *Πολιτική Πραγματεία*, ό.π., σ. 97.

Βιβλιογραφία

- Αλτουσέρ Λουί, *Θέσεις*, μτφ: Χρήστος Γιαταγάνας, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999.
- Γρηγοροπούλου Βασιλική, *Γνώση, Πάθη και Πολιτική στη Φιλοσοφία του Σπινόζα*, εισαγωγή: Κοσμάς Ψυχοπαίδης, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999.
- Holland Eugene, «Spinoza and Marx», *Cultural Logic*, vol. 2, No 1 (1998), §7, 1-21.
- Κογρέ Alexandre, «Περί της επιρροής των φιλοσοφικών αντιλήψεων στην εξέλιξη των επιστημονικών θεωριών», *Επιστημολογικά Κείμενα*, επιμ: Γεράσιμος Κουζέλης, εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 1997, 278-296.
- Macherey Pierre, *Hegel or Spinoza*, μτφ: Susan M. Ruddick, University of Minnesota Press, Μινεάπολη 2011.
- Μανιάτης Γιώργος, «Ο Σπινόζα και η πολιτική φιλοσοφία», *Ουτοπία*, τεύχος 61, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2004.
- Balibar Etienne, *Ο φόβος των μαζών. Σπινόζα, Φουκώ, Μαρξ*, μτφ: Τάσος Μπέτζελος, πρόλογος: Άρης Στυλιανού, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2010.
- Μπαλιμπάρ Ετιέν, *Ο Σπινόζα και η Πολιτική*, μτφ: Άρης Στυλιανού, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1996.
- Negri Antonio, *The Savage Anomaly: The Power of Spinoza's Metaphysics and Politics*, translation: Michael Hardt, University of Minnesota Press, Μινεάπολη 1991.
- Ντελέζ Ζιλ, *Ο Σπινόζα και το πρόβλημα της έκφρασης*, μτφ: Φώτης Σιατίστας, επιμ: Άρης Στυλιανού, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2002.
- Ντελέζ Ζιλ, *Σπινόζα: Πρακτική Φιλοσοφία*, μτφ: Κική Καψαμπέλη, επιμ: Γεράσιμος Βώκος – Παναγιώτης Πούλος, εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 1996.
- Πρελορέντζος Γιάννης, «Σχετικισμός και κανονιστικότητα στην ηθική και πολιτική φιλοσοφία του Σπινόζα», *Αξιολογικά*, ειδικό τεύχος 2, Δεκέμβριος 2002, 67-110.
- Σπινόζα, *Ηθική*, μτφ: Ευάγγελος Βανταράκης, Εισαγωγή: Βασιλική Γρηγοροπούλου, εκδόσεις Εκρεμμές, Αθήνα 2009.
- Σπινόζα, *Πολιτική Πραγματεία*, μτφ: Άρης Στυλιανού, Εισαγωγή: Γεράσιμος Βώκος, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1996.
- Στυλιανού Άρης, «Ελευθερία και δημοκρατία: ο απόλυτος Σπινόζα», *Αξιολογικά*, ειδικό τεύχος 2, Δεκέμβριος 2002, 125-136.
- Στυλιανού Άρης, «Πλήθος και δημοκρατία στον Σπινόζα», *Κριτική / Επιστήμη & Εκπαίδευση*, τεύχος 10, Ιούνιος 2010, 19-28.
- Στυλιανού Άρης, *Θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου: από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006.
- Φουρτούνης Γιώργος, «Εμμένεια και δομή», *Αξιολογικά*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, ειδικό τεύχος 2 (2002).
- Χρύσης Αλέξανδρος, «Σπινόζα και Μαρξ: Η δυναμική του κράτους και της επανάστασης», *Ουτοπία*, τεύχος 61, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2004.